

Napredek in izzivi na področju vzgoje in izobraževanja otrok in mladostnikov za trajnostnost

Prof. dr. Gregor Torkar, Univerza v Ljubljani Pedagoška fakulteta

1. Nacionalna konferenca »Pravo za družbo in naravo«: Ali spreminjamo naravo na bolje, 15. januar 2026

Želel bi podeliti nekaj premislekov o napredku in izzivih na področju vzgoje in izobraževanja otrok in mladostnikov za trajnostni razvoj v Sloveniji, v časih, ko znanost vse pogosteje izgublja svoj glas pri številnih družbeno pomembnih vprašanjih, kot je varstvo okolja.

Znanstvena skupnost opozarja na potrebo po večjem upoštevanju jasnih in dobro utemeljenih znanstvenih dejstev o podnebnih spremembah in drugih znanstvenih dejstvih okoljske znanosti, ki temeljijo na dolgoročnih meritvah in poglobljenih analizah. Navedimo jih nekaj:

- *Globalna povprečna temperatura Zemlje je že več kot 1°C nad predindustrijsko ravno.*
- *V Sloveniji zaradi onesnaženega zraka letno umre približno 1400 ljudi.*
- *Ekstremni vročinski valovi postajajo vse pogostejši in intenzivnejši; v obdobju 1950–2024 je opažen trend naraščanja števila vročih dni z najvišjo temperaturo nad 30 °C in z najvišjo temperaturo nad 35 °C.*
- *V Evropi se je v zadnjih dvajsetih letih število smrti, povezanih z vročinskimi valovi, povečalo za več kot 30 %.*
- *Zaradi ekstremne vročine v Sloveniji neposredno ali posredno letno umre več kot 20000 prebivalcev.*

Opozorilo! Zadnja trditev o umrljivosti zaradi ekstremne vročine je namenoma neresnična, število odraža približno letno umrljivost prebivalcev Slovenije po podatkih SURS-a. Brez opozorila bi pri večini bralcev ne sprožila skepse, morda zaradi indiferentnosti ali pomanjkljive ozaveščenosti o okoljski statistiki. V vsakodnevni poplavi zaskrbljujočih informacij dobivamo vse bolj trdo kožo in postajamo slabo odzivni oziroma vse težje kritično presojo in ustrezno vrednotimo informacije.

V sodobnem svetu število znanstvenih raziskav in preverjenih dejstev s področja okoljske znanosti hitro narašča, saj znanstveniki vse natančneje spremljamo in razlagamo okoljske spremembe. Hkrati pa smo, kot sem želel poudariti s primerom umrljivosti zaradi ekstremne vročine, izpostavljeni nepregledni množici besedilnih in vizualnih informacij, ki so pogosto napačne, poenostavljene ali zavajajoče. V zadnjem obdobju je to še dodatno postalo izrazito pri vizualnih vsebinah, ustvarjenih z umetno inteligenco, ki lahko zaradi svoje prepričljivosti ustvarijo lažen vtis verodostojnosti. Opustiti bo potrebno pregovor »slika pove več kot tisoč besed«, saj je vse manj verjetno, da so video vsebine, ki zapolnjujejo naše zaslone, resnične in zanesljive.

Vedno, ko v družbeni razpravi zadenemo ob pomembna kulturna vprašanja, kar je varstvo okolja in narave, se med rešitvami omenja vzgoja in izobraževanje ter informiranje. Mednarodne raziskave o stališčih Evropejcev in Slovencev do okolja, kot je poročilo *Attitudes of Europeans towards the environment* (Evropska komisija, marec 2024), ugotavljajo deklarativno visoko podporo okoljskim vprašanjem. Kar 78 % vprašanih Evropejcev meni, da okoljski problemi neposredno vplivajo na njihovo vsakdanje življenje in dobro počutje. Podobno

je strinjanje tudi med Slovenci (77 %). Visoka, 84 %, je tudi podpora Evropejcev evropski okoljski zakonodaji, ki je nujna za varovanje okolja v njihovi državi. Še višji odstotek strinjanja beležimo v Sloveniji, kar 89 %. Ti in drugi podatki raziskave so primerljivi z raziskavo iz leta 2019, kar nakazuje na razmeroma dobro okoljsko ozaveščenost v družbi in močno podporo evropske javnosti okoljskim politikam EU. Ali je izobraževanje in informiranje potem sploh problem?

Izpostavimo še primer rezultatov za otroke, četrtošolce, iz raziskave *TIMSS* za leto 2023, v kateri je sodelovalo 59 držav. Tako kot so pomembni napovedni kazalniki okolja pogostost suš, poplav, vročinskih valov, požarov v naravnem okolju... so za našo skupno prihodnost pomemben kazalnik okoljska ozaveščenost mladih. Raziskava je poleg preverjanja naravoslovnega in matematičnega znanja zajela tudi stališča učencev do ohranjanja okolja ter njihove samoocene okoljskega delovanja. Rezultati kažejo, da slovenski učenci izražajo pozitivna okoljska stališča, ki so primerljiva ali nad povprečjem sodelujočih držav. Učenci so se v veliki večini strinjali s trditvami, ki izražajo povezanost z naravo, skrb za rastline in živali ter odgovornost do okolja. Visoko so ocenili tudi pomen varovanja narave in spopadanja s podnebnimi spremembami. V mednarodnem okviru so takšna stališča značilna za države z razvito okoljsko vzgojo, ki je v Sloveniji prisotna že desetletja.

Poleg stališč so učenci ocenjevali tudi pogostost svojega okoljskega delovanja. Najpogosteje poročajo o individualnih okoljskih vedenjih. Na primer, kar 74 % jih navaja, da vsak dan ali skoraj vsak dan varčujejo z viri, kot sta voda in hrana, in 70 % jih opozarja prijatelje, kadar ti ravnaajo okolju škodljivo. Redkeje pa učenci poročajo o kolektivnih okoljskih dejavnostih, kot je sodelovanje v skupinskih akcijah za okolje. Več kot polovica (53%) jih to počne le včasih ali nikoli. Podoben vzorec zaznavajo tudi druge v raziskavi sodelujoče države, kar kaže na splošen razkorak med pozitivnimi okoljskimi stališči ter dejanskim skupinskim okoljskim delovanjem, kar je velik izziv za šolski sistem, in upam si trditi, za našo družbo nasploh.

Tudi znanje o okolju slovenskih četrtošolcev je v raziskavi *TIMSS* primerljivo z mednarodnim povprečjem. Glede na dolgoletno sistematično vključevanje okoljske vzgoje ter vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj v slovenski šolski sistem to kaže na stabilno, a ne izrazito pozitivno izstopajočo raven dosežkov v znanju v primerjavi z drugimi državami brez te tradicije.

Trajnostni razvoj je bil v zadnjih štirih letih sistematično vpeljan v slovenski šolski sistem. V prenovi šolskega kurikulumu, ki se zaključuje, so bili upoštevani ključni dokumenti UNESCO in Evropske komisije za področje vzgoje in izobraževanja. Šolska politika je določila pet področij skupnih ciljev - jezik, državljanstvo, kultura in umetnost; zdravje in dobrobit; digitalna kompetentnost; podjetnost; in trajnostni razvoj, ki so podrobneje opredeljeni v dokumentu *Skupni cilji in njihovo umeščanje v učne načrte in kataloge znanj*. Za vsako področje so opredeljene kompetence in cilji, ki so jih predmetne kurikularne komisije umestile v učne načrte in kataloge znanj vseh predmetov v osnovni in srednjih šolah. Dokument sem sooblikoval v opredeljevanju kompetenc in ključnih ciljev s področja *trajnostni razvoj*, kjer smo v izhodišču sledili Evropskemu okvirju kompetenc za trajnostnost (GreenComp).

Analize novih učnih načrtov za osnovno šolo kažejo, da je obravnava trajnostnosti najbolj pogosta in celovita pri naravoslovnih predmetih in geografiji. Skupni cilji trajnostnega razvoja se omenjajo kar 854-krat. To lahko kaže na dobro prisotnost tematike, čeprav samo število umeščenih ciljev še ne pomeni poglobljenega in kvalitetnega poučevanja. To je najbolj vprašljivo pri geografiji v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju, ki v učnem načrtu

napoveduje, da bo skupne cilje doseglo kar 383-krat, od tega 166-krat skupne cilje trajnostnega razvoja.

Opazno je tudi pomanjkanje humanističnega in družboslovnega pogleda na trajnostnost. Nekatera področja kompetenc so manj zastopana, še zlasti kompetence, ki spodbujajo aktivno udejstvovanje mladih, kot sta zamišljanje trajnostnih prihodnosti in kolektivno ukrepanje. Pomanjkljiva zastopanost teh kompetenc kaže na potrebo po strokovni podpori učiteljev za učinkovito implementacijo trajnostnega razvoja ter po učinkovitejšem spodbujanju participatornosti in družbene odgovornosti med učenci.

Žalosti, da kljub sprejetim strateškim dokumentom (GreenComp, Skupni cilji in njihovo umeščanje v učne načrte in kataloge znanj, učni načrti in katalogi znanj) in mednarodnim poročilom o okoljski ozaveščenosti, vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj ostaja v zaodrju, kvečjemu statist, v veliki predstavi, kjer se dogajajo bolj »pomembne« stvari za človeštvo. Tudi evropski Zeleni dogovor blei pod prioritetami orožarske tekme. V takih razmerah so poglobljene razprave o potrebnih družbenih spremembah, ki bi človeštvo omejile na raven nosilne zmogljivosti planeta, težko uresničljive.

Alarmanтни kazalniki izgube in degradacije okolja ter upadanja biodiverzitete občutno spreminjajo tudi učno okolje, v katerem otroci in mladostniki pridobivajo neposredne izkušnje in oblikujejo svoj vrednostni sistem. Digitalni svet pa vse bolj zapolnjuje človekov buden del dneva. Ko razmišljamo o družbenem kontekstu v katerem mladi odraščajo, je težko spregledati še en paradoks današnjega časa: največja nevladna organizacija na svetu so skavti z 51 milijoni članov, kaj je veliko manj, kot ima sledilcev nogometaš Cristiano Ronaldo; ta ima skupaj na socialnih omrežjih več kot milijardo sledilcev. Primer izpostavlja, kako se moč in vpliv premika od tradicionalnih vrednot skupnosti k novim oblikam povezovanja, informiranja in vrednotenja realnosti, ter odpira vprašanja o tem, kako danes udejanjati kolektivno dobro in trajnostne vrednote.

Vzgoja in izobraževanje za trajnostni razvoj mora učečim omogočiti, da se dejavno vključujejo v svoje šolsko in širše okolje ter razumejo, kako lahko prispevajo k družbeni transformaciji v smeri trajnostne prihodnosti. Ključno je, da se učenci ne učijo le znanja, temveč tudi razvijajo spretnosti, vrednote, skrb, sočutje in odgovornost do drugih, narave ter globalne pravičnosti, hkrati pa se aktivneje vključujejo v lokalno družbeno življenje z mislijo na globalno.

Hvala za pozornost.